

ЧАСТИНА 1

1

Свирид їхав на могилу матері. Листопадило. На невеликому сільському кладовищі не було нікого. Він засвітив свічку. Помолився. Потім погладив вибляклого під дощем хреста, мовби пестив чорно-сиве волосся мами.

Не спішив. Гладив хреста й табличку з датами народження і смерті. Подумки додавав цифри, шукаючи якихось закономірностей. Але він тільки син, а не нумеролог чи кабаліст... Треба йти. «Боже, що залишається від тіла після кільkamісячного лежання в землі?»

Прийшов до батьківської хати. Тато лежав у лікарні. Усе дихало запустінням. Свирид сидів довго. Тягар спогадів припинав до крісла.

Потім почав переглядати деякі старі речі.

...ось мамин одяг, уже непотрібний, зайвий... Згадав, що мамі колись треба було купити зимове пальто. Купили – і воно ожило. А зараз пальто померло разом із матір'ю, бо його ніхто не одягає. Кажуть, не можна носити одяг покійника.

Дивився до старої шафи, переглядав речі в кількох допотопних тумбочках. Хто старший – вони чи він?

...ось кора крушини з багаторічним терміном ув'язнення всередині пачки. Мама любила її пити. Така дивна пачка, ніби засушений метелик.

...ось старі газети з якимись пам'ятними (кому? які? чим? скільки років чи місяців вони були пам'ятні? кого й чим найбільше вразили? тата? маму? їх обох?) публікаціями. Газета – це форма життя-спалаху й швидкої смерті. Хто зараз тямить, що було надруковано, припустимо, в «Україні молодій» 18 березня 1995 року? Та й кого може зацікавити така інформація, крім авторів чи фігурантів матеріалів?.. Про що ці публікації? Але ж вони не померли, не розпалися на порошок, якщо я торкаюся їх руками, гортаю. Може, і мама не померла, бо живе в моїй пам'яті? Не померла, лише трохи прилягла відпочити? Надовго заснула, бо стомилася? Ма-мо, де ти!? Ма-мо!!! Навколо тиша, як на цвинтарі.

...ці старенькі горнятка, запилюжені мамині светри, уламки протермінованих фесталів і мезим-форте...

...це застояне повітря колись рідного дому, розпач самотнього батька...

...ці стіни, що пам'ятали маму молодого, ці сходи, де вони удвох часто говорили, коли приходило підвечір'я, це небо, під яким його народила мама...

...поки що є все, крім Неї...

2

Птаха розросталася на очах, поневаживши убогі закони орнітології. Спочатку з'явилися дивні гіпертрофовані крила, неспівмірні з її маленьким хирлявим тілом. Незрозуміло, хто вона? Як її звати? Пелікан рожевий чи єгипетська чапля? Чернь білоока чи лебідь-шипун? Яструб коротконогий чи великий підорлик? А може, треба спитати фахівців із криптозоології, які займаються вивченням вимерлих видів птахів? Може, це новозеландський гігантський моа? Але ж вони були знищені близько 500 років тому. Утім, всупереч цій версії деякі криптозоологи, зокрема пан Нетреба й пані Потреба, вперто твердять про реальність їхніх магічних слідів і містичних помахів крил.

Ліве крило ставало великим і потворним. Може, це якісь криптоігри пана Нетреби й пані Потреби? Вимерлий птеродактиль – це невдале Боже сотворіння? Це ж не самець-ківі, що сам висиджує півкілограмові яйця із зародком усередині, і не триметрові стокілограмові африканські страуси.

Може, це відродження золотої доби? Там звірі сміялися, зустрічаючи людей. Там гігантизм чи карликовість нічого не значили на сонячних терезах початку Нової ери. Самка птеродактиль ходила попідруки з мамонтом. Динозавр намагався злетіти до неба. Усі рептилії були добрими й допомагали двоногим. Сонце висіло над Землею так низько, що, здавалося, ще трішки – й воно гепнеться перепочити. Благісність і цнотливість наповнювали золоте повітря. Неусвідомлене щастя служило лицарським забралом від можливих катаклізмів, захованих у непримітному мішечку з Господньої скрині. Легені були подібними до трави, а серця золотодобовиків безпосередньо спілкувалися з

сонцем. Серця й сонця! У нас немає ні натяку на передан-тичну скорботу! Наш рай – тут і тепер! Щасливі не потре-бують ні структуральних теорій, ні складних геометрич-них теорем. День і ніч зливаються в єдиний ритм великого природного серця, що живить усі маленькі сердечка. Квітка погладжує іхтіозавра, а суходіл є рідним братом во-ди. Так тривало довго. А потім...

Її дзьоб уже сягав півметра. Три чверті метра. Метр. Цей хижий виріст готовий руйнувати і нищити нащадків золотої доби за їхню етичну нечистоту. Безпринципність. Поверхову гонитву за насолодами. За все хороше...

Ні, це не дзьоб, а бич, що карає Содом і Гоморру за ставлення до життя як анекдота, за неглибоку любов і поверхову ненависть, за уподібнення до безтурбо-тних рептилій безтурботного часу, де немає ні печалі, ні страждання.

Птаха сягала кількох метрів. Або кількох десятків ме-трів, адже все залежить від гостроти кута при споглядан-ні. Вона нагадувала казкового дракона. З її грандіозно-го дзьоба палахкотіло полум'я. З її крил фонтаном біла залізна вода. Її очі гіпнотизували. Її вигляд паралізував первісним архетипним жахом.

Невідомо, яке було її ім'я. Їхнє ім'я – легіон. Залізний лицарський орден, що вислав до людей свого моторош-ного передвісника? Масонська ложа поетів, опечалених свинством фейлетонного часу? Середньовічні мазохіс-ти-флагелянти, украй розчаровані профанацією пошуку Грааля? Братство вимерлих птахів, що вирішило жорстко пожартувати? Секта геніальних комп'ютерників, покли-каних урятувати нас від виродження? Може, її послав ко-зак Мамай, бачачи повсюдне нерозуміння сенсу священ-них клейнодів?

Птаха-слон. Птаха-привид. Птаха-Феміда. Вона мала прийти і наказувати.

3

- Як ти смієш!
- Що ти маєш на увазі, тату?
- Так себе поводити, шляк би тя трафив!
- Як?

– Ти ще питаєш? Ще питаєш? Він ще питає, люди, лю-донь-ки?!

Обличчя батька було перекошене в один бік, мовби його розтягали два атлети – і переміг той, що зліва. З рота котилася слина. Але не кутиками уст, а серединою язика. На підлогу важко скапували патьоки слини й поту. Батькові руки були забруднені коричневим.

Син ще тримався.

– Що в тебе з руками?

Старий мовчав.

– Що в тебе з руками, питаю? – синівський голос звучав начебто спокійно, але чутливе вухо легко би виокремило прихований відтінок істеричності.

– Обісрані! Мої руки обісрані!

– Чим? – невідомо, чи це був глум, чи безбереге подивування.

– Гівном, сволото! Гівном!

...душезнавці твердять, що частина неврозів побудована на розладах наших немовлячих стосунків із калом. Нас привчають, що лайно – це гидота, а ми – цяця. І ми затискаємо відходи, наче надцінну ідею. Ми акцентуємо свою найчистішу беззахисну увагу не на хмарках чи любові, а на гівні. Відтак, стверджують душезнавці, гівно поволі замінює хмарки. Або любов. І супроводжує нас, тихо й незримо, аж до гробової дошки...

Може, теперішні батькові руки – лише результат його немовлячого акценту, перепрошую, на лайні? Лайно як замітник грошей... речовина, яку слід довго зберігати... будь-яким способом, навіть ціною загиджених рук... Син згадав, що в батька нерідко бували закрепи. Пронosi також. «Пронosi й закрепи – це одне й те саме, – подумав син. – Як любов і ненависть».

Батько не раз із захватом пригадував, що колись мати казала йому, тоді ще небатькові: *«Бийся головою до стіни! Бийся головою до стіни!»* Небатько був гордий строгістю своєї матері. Тільки невідомо, чи ці накази про луплення до стіни головою звучали постійно чи зрідка.

...він прокидається на старому бамбетлі й перше, що чує, простягаючи руки до матері: *«Бийся головою до стіни!»* І ти побачиш омріяне Ельдорадо. Його мати, звісно,

не знала жодних ельдорадо. Вона була травмована вихованням – і звично передавала сімейну травму, як естафетну паличку, своєму синові, щоб той міг справно поширювати її далі. Як вірус. Можливо, вона лише раз чи два сказала: *«Бийся головою до стіни!»*, коли син качався по підлозі в перших нападах театральної істерики (утім, істерика завжди розрахована на сцену й глядача) – і не було інакшої ради...

Синові спершу важко було уявляти батька небатьком. Потім – легше. Інколи батько нагадував йому ненависного хворого хлопчика, який ніколи не зможе духовно розвиватися, сприйнявши уявлення про навколишнє один раз, вірно й твердо, як залізобетонну конструкцію. А іноді кризь старечі риси проступало якесь щупленьке залякане ество. Так дивно співіснує цей гібрид заслиненого й перекошеного в один бік беззубого старечого лица з рисами внутрішнього хлопчика, навіть не отрока, а восьми- чи десятилітньої дитини. Особливо коли цей старець-дитина кричить, сповнений ненавистю до сина і до всього світу, ніколи не думаючи про те, що його крик може комусь не подобатися, когось ранити чи залякувати. Це ж Він кричить! Він не може думати про такий непотріб! Йому би таке і в голову не прийшло! Навколо немає нікого! Тільки він!..

Щупленьке залякане ество часто ховалося за агресію. Батько-хлопчик. Дідо-дитина. Старець-немовля.

– Гівном! Ти що, не видиш гівна! Чи думаєш, що то фіалка?!

– Я думаю, що тобі пора в дурку! – нарешті зривався на фальцет голос сина.

– Що? Га? – батько часто недочував. Або вдавав, що глухне. Або роль глухаря й справжнє послаблення слуху змішалися в один клубок, де вже не відрізниш імітації від в'янення, де ніч дорівнює дню, а світанок одразу попластунськи переповзає в сутінки.

– Тобі пора в дурку! – не міг заспокоїтися син.

Він рідко не стримувався вголос, особливо перед батьком.

Сфінкс – лик Великого Батька – Диктатор, який кає – Вмістилище, звідки невблаганно витікає лють

– Чудовисько – Триголовий Цербер, одну з голів якого син віддано любить, а дві інших ненавидить – що там гріха таїти, навіть зараз він підсвідомо боїться свого Чудовиська, хоч від колишньої могутності Цербера залишилася тільки жалюгідна оболонка – і з ним розмовляє ця оболонка, що давно перетерпіла акт символічної кастрації, навіть не зауваживши цього. Кажуть, бажання влади витісняє інші імпульси, залишаючи тільки лібідозний скелетик...

Розмова відбувалася в лікарні, що на кілька останніх років стала для батька рідною домівкою. Старий уживав медикаменти без іпохондричного фанатизму, але дисципліновано. Навряд чи він вірив у чудодійну силу пігулок. Синові часто здавалося, що батько ні в що не вірить. Батько не мав релігійних переконань, але й не був атеїстом. Часто в поривах люті батько казав, що священників треба ставити до стінки й стріляти. «Ще один біснுவатий клон ульянова-леніна знайшовся», – механічно думав син. На релігійні свята батько мав особливі напади ненависті до рідних. Його дратувало все, навіть колір волосся сина чи його легке посіпування бровою:

– Посіпуєш, як недоріка якийсь! – злісно вищав батько, напевно, відчуваючи в ті хвилини свою перевагу, а може, й збочену велич. – Чого ти доб'єшся в житті, офермо? Кому потрібний ти і твої засрані посіпування?

Іноді батько молився. Але його молитва швидше нагадувала найлегшу гімнастичну вправу – обмахування себе руками...

– Можеш не приходити до мене! Чужі люди ліпше піднімають мене!

Чужих людей біля його ліжка не було взагалі. Але батько тримався ілюзії власної необхідності іншим людям. Минуло два роки, відколи померла синова мати й батькова дружина.

4

Триває масакра смерті. Усе, що вчора було здоровим і успішним, через кілька років (чи кілька десятків років) одмирає, підкоряючись невмолимому біологічному

закону. Зерна великого розпаду не оминають найшляхетніших і найцинічніших, найсвітліших і найтемніших. І хіба має значення, що вчора ми ще були здатні на кілька коїтусів протягом доби, коли завтра мочимося в слоїчок? І хіба важливо, що позавчора ми ще кохали й вірили, коли післязавтра наше місце займуть інші, щоб знову кохати / не кохати й вірити / не вірити?

Ми будемо плани, уявляючи себе богоподібними. І страждаємо, ототожнюючись із земляним черв'яком. Ми сміємося на віденському бенкеті і в сільській халупі. І плачемо, уявляючи себе страждальцями. А поруч стоїть Біла Пані, розважаючись нашими долями і вчинками.

Ми змінюємо власну вагу й раціон. Знайомимося з новими людьми, ще при житті забуваючи старих знайомих. Щось безперестанку поліпшуємо й намагаємося тримати в теплі свій зад. Але Вона миттєво руйнує наш кумедний мурашник.

Кістки наших рідних перетлівають у землі. А поруч народжуються добрі карапузики, з першої хвилини свого життя підвладні в'яненню й розпаду. Час висміює наші найкращі пориви. Наші кохані стають беззубими бабегамми й безумними дідуганами. Руки, що колись гладили й пестили, перетворюються на паралітичні оцупки.

Вона не бере хабарів і не робить відпусток. Не намагається сподобатися й не насолоджується нашим жахом перед видивом її холодних шат. Не має улюбленців. Вона безмежно байдужа, як порожнечі галактик, про які достеменно ніхто нічого не знає. І безмежно спокійна, наче місяць уповні.

Ми ще на щось сподіваємося... віримо в диво... у великі перспективи геронтології... еліксир безсмертя... день, який пом'якшить серце невблаганного закону... еру тисячолітніх старців-мафусаїлів... заморожені тіла в холодильниках, які оживлять завдяки досягненням сучасної науки...

А потім приходить вона. І наша віра в новітню золоту добу, наш дієтично-здоровий спосіб життя стають марними.

Бийся головою до стіни... Бийся головою до стіни? Бийся головою до стіни!

Прийшли дві різноволосі жінки. Жодна не нагадувала матір. Син відправив їх назад. Жінки плакали.

Прийшло десять. Одна принесла в зубах квітку, щоб прикрасити синові стіл. Друга вивчила колискові, які йому співала мама. Третя одягнула материн одяг. Четверта стала залежною мазохісткою. П'ята вивчала життєпис його матері. Шоста купала його в любистку, як колись мама. Сьома часто плакала й пила транквілізатори. Восьма наказувала забути про матір. Дев'ята постійно говорила про свого покійного батька. Десята варила їжу за рецептами його дитинства. У них усіх на часину оживало материнське лице – й одразу гасло. Син розпрощався з кожною. Матері не було ніде.

Син знайшов багато грошей. Винайняв багатьох людей. Вони створили музей його матері. Найталановитіша актриса прекрасно імітувала забутий материнський голос. Найобдарованіший снознавець намагався посилати в його сні мамине обличчя, що поволі даленіло й згасало. Кілька разів мати приснилася.

Вона сходить із трапа літака в Дюссельдорфі. Десь там, де безвісти пропав її батько. Син чекає внизу. Мати, не промовляючи ні слова, простягає йому пакунок. У ньому – рідкісний вид жука. Син не знає, що це означає. Жук-ієрогліф – це зашифроване послання матері. Вони опиняються удома, на кухні. Поруч – бабуся. Син розглядає жука, а може, його мисленнєву проекцію.

– Мамо! Бабусю! Що це таке?

Мовчанка. Мама одягнена в зимове пальто, хоча надворі літо. Бабуся, здається, у сивому халаті. Мама й бабуся ходять по кухні. Мовчать. Потім кудись зникають.

Музейна команда працювала професійно, але без краплі ентузіазму. Деякі небагаті поети намагалися скласти панегірики на честь його матері. Вони вигадували пафосні символи й зашифровані образи. Молоді музиканти створили величну симфонію, в якій була відбита немеркнуча любов сина до Тієї, яка його породила. Скульптор виліпив її погруддя. Воно нагадувало камінь. Воно не може ні плакати, ні сміятися. Мама сміялася рідко, але часто ридала. Професійна плакальниця

намагалася імітувати материнську скорботу. Син оплатив її роботу й прогнав.

Ще одна хвойда розповідала синові, що знала його матір і недавно бачила її в тому селі, де мама народилася. Син поїхав у те село. Ні матері, ні найменшого натяку на її присутність. Він опитав усіх людей, не минаючи найстарших і наймолодших. Ніхто нічого не знав. Тільки най-найстарші згадували молоду чорновоосу вчительку, у якої загинув на фронті батько і яка, народивши дитину, виїхала до чоловіка разом зі своєю мамою. Син питав, чи не бачили тут старої жінки, що відвідувала кладовище. Його запевнили, що не бачили. Хвойда зникла без сліду.

Кілька кон'юктурників хочуть писати про його маму книгу й знімати фільм на кошти сина-креза. Він кличе їх на аудієнцію. Митці лізуть зі шкіри, аби перейнятися його скорботою. Декому з них це майже вдається.

– Нам би лише кошти й гонорарчик за роботу, а ми би вже постарал...

– Геть!

Один знаменитий учений – геронтолог і некромант – кажуть, оживлює трупи. Але йому потрібна велика лабораторія й багато років для експерименту. Син наказав привезти геронтолога. Тому близько вісімдесяти літ.

– Треба провадити ексгумацію... вивчати кожну кістку... тому, що...

...син раптом згадав про деяких ненароджених й абортіваних, яким він був батьком... запах неспокутної провини здушив горло...

– Ви вільні. Не треба нічого.

– Але ж ви не дослухали...

– Прошу вийти. Вас відвезуть.

Мамо! Що мені робити, мамо? Як жити, рідна?!

Потім він пішов до лікаря, котрий був спеціалістом із синдрому втрати. Лікар говорив багато й поживавлено. Він бачив багатьох скорботних. Вони щось робили, чимось займалися, привчаючись жити з кожноденним відчуттям порожнечі. Лікар давав багато порад, нагадуючи про тлінність людини, про те, що зі смертю можна лише змиритися. Нарешті він сказав, що мама не померла в синовій пам'яті. Лікар цитував вірш: *«Коли помрем і заростем*

квітками, // У споминах ще оживем не раз, // Аж поки, поруч з нашими кістками // Помруть усі, що пам'ятали нас».
Рядки дихали елегійною безнадією. Син запитав:

– А ви переживали втрати?

– Так, мої батьки вже мертві, – промайнула моментальна тінь на його обличчі.

Син розповідав, що він зробив для пам'яті матері. Лікар розводив руками.

– Відпустіть її.

– Як це?

– Нехай її душа заспокоїться, адже ми так мало знаємо про надтонкі енергії...

Син подякував лікарю, щедро оплативши його роботу, і вийшов. Удома він упав на коліна, промовляючи: «Богородице, Діво, радуйся».

Мати перетворювалася на символ.

6

Невідомо, коли розпочалася батькова психічна біографія. Може, від *«бийся головою до стіни!»* або інших наказів, яким батько вирішив протиставляти свої ще безглуздіші вказівки. Та й що здатен змінити аматорський психоаналіз сина стосовно тіней минулого?

Ці тіні, безтілесні й безшелесні, приходять вночі й на світанку, в робочий кабінет і на літній морський пляж. Ці тіні, безшумні й безрозмірні, ніколи не покидають Свирида. Таке чудернацьке ім'я також придумав батько – на честь одного національного героя.

Батько називався Іваном. Він пишався своїм іменем, мовляв, воно уніфіковане, для сотень тисяч носіїв, з ним можна йти в розвідку, воно сіре й непримітне. Батька загало тягнуло до парадоксальних речей. З одного боку, усе мало бути подібне, сіре, однотипне й одноформне. «Так легше заховатися», – завжди говорив він. З однотипним й одноформним батькові було спокійніше. Він розчинявся в ньому, короткочасно приглушуючи постійний вулкан внутрішньої тривоги. Сіре й непримітне не дратувало, а заспокоювало його, але недовго.

З другого боку, його тягнуло до проявів героїчного й подвигів. Він нав'язливо, сотні разів міг переповідати

історію воїна УПА, що підірвався гранатою, аби лиш не здатися в більшовицький полон. Такі випадки були. Але батько рідко хвалив живих. Для нього ідеалом могло бути лише мертве й застигле. Байдуже, канонічне чи ні. Героїка УПА певним чином збігалася з радянською гігантоманією й циклопічністю в прославленні окремих постатей. Час формує людей, роблячи їх подібнішими, ніж вони можуть це уявити, незважаючи на ідеологічні прірви.

Можливо, у батькові боролися дві або декілька особистостей. Вони вимували й заплутували його, але тільки на нижчому, побутовому рівні.

Батько любив приходити на цвинтар. Було би спокусливо виліпити з нього некрофільський образ, але й тут не обходилося без суперечностей. На кладовищах він довго не затримувався. Думаю, його душили безнадійно стримувані від сторонніх ридання. За своєю матір'ю, яка відійшла, коли йому було сімнадцять літ, за померлими в лікарні при підозрілих обставинах двома синами-немовлятами, за своїм змарнованим перекрученим життям, що могло би бути іншим... Але син ідеалізував батьківську цвинтарну сентиментальність.

Батька могли притягувати кладовища не через жаль до покійних, хоча дешиця жалю присутня в таких випадках майже в кожній людині, а застиглість і мертвотність цих місць. Батько підсвідомо відчував потужний страх перед життям. У цьому житті, міркував батько, щось не так, адже він заслуговує значно більшого. Батько ненавидів силу й водночас поклонявся їй. *А на місці квітучому, місці спокійному, де немає ні печалі, ні зітхання*, страх перед життям зменшувався практично до нуля. Там ніхто не скривдить, не донесе в Камітет Гасударственной Безопасности, адже трупи не вміють пересуватися. А містичні відчуття батькові Іванові абсолютно зайві й чужі, адже він був дрібненьким матеріалістом хворобливого розквіту радянської епохи. Батько не любив, чого гріха таїти, більшості проявів живого ще й через їхню непрогнозованість.

Спонтанність була одним із найненависніших для батька проявів життя. Свирид незрідка уявляв, як він

підходить до батька, корчачи йому якусь смішну безневинну гримаску. У кращому разі батько насварив би його. У гіршому... це окрема тема.

...уперше це трапилося, коли Свиридко ще був дошкільням. Він пам'ятає віхолу і п'яного Цербера з похиленими трьома головами, що смикалися і, як завше, стікали люттю до всього на світі. Цербер кинувся до матері, яка притягнула його на собі до хати, – і з розмаху вдарив її кулаком в обличчя. Жіночий протяжний зойк заповнив усю засніжену тривожну планетку. Хлопчик кинувся на захист матері – і отримав такий же потужний удар кулаком... сніжило в очах... здається, він блював... над ним схилялася мати із закривавленим оком... із сусідньої кімнати щось болісно говорила напівсліпа бабуня – мамина мати... тоді вперше щось затріщало й зламалося хлопчикові в грудях... ще з однієї кімнати долиняло монументальне нетверезе хропіння їхнього сімейного Цербера... Тоді вперше мимоволі зринула думка... якби зараз підійти і зв'язати Цербера мотуззям... а потім здати дядькам із міліції, бо інакше він не знає, як помститися за маму... уперше хлопчик відчув щось неприємне, важке й болісне... дорослі називають це ненавистю...

...але поклик рідної крові був надто сильним і до божевілля алогічним. Досить було непохмеленому Церберу на другий день спитати Свиридка, чи подобається йому сніг за вікном (до речі, спитати механічно й відчужено, щоб одразу про це забути), як Свиридко одразу почав щось запобігливо розповідати, аж захлинаючись швидкими словами, мовби замовляв Цербера, щоб не бив ще раз, адже боляче, навіть не так боляче, як **страшно** (хлопчик готовий був йому пробачити удар кулаком в обличчя – і удар кулаком в обличчя мами готовий... пробачити? страшно буде вдруге захищати маму?.. хлопчик не пам'ятає, як одурілий від алкоголю й люті вчорашній Цербер, а сьогодні непохмелений істерик горланив після удару: «Я тебе зламаю! Тебе зламаю! Зламаю!»). Батько хвилинку-дві послухав, а потім позіхнув, зауваживши, що Свиридко меле якісь несусвітні дурниці замість того, щоб читати книгу про хоробрих українських козаків, які грудьми й кулаками боронили свою землю від ворога... У